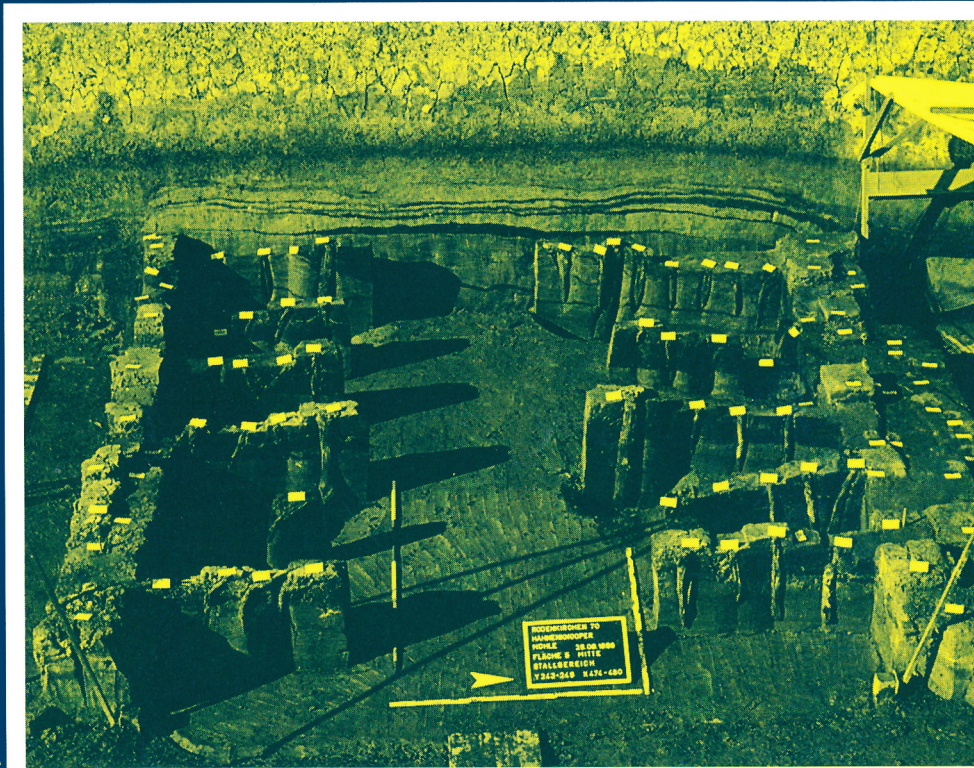

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 2000

12

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2001, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Facilitair Bedrijf RuG

Omslag: huis uit de late bronstijd opgegraven te Rodenkirchen aan de Weser (pp. 77-79)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1498-3

PALEO-AKTUEEL

12

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

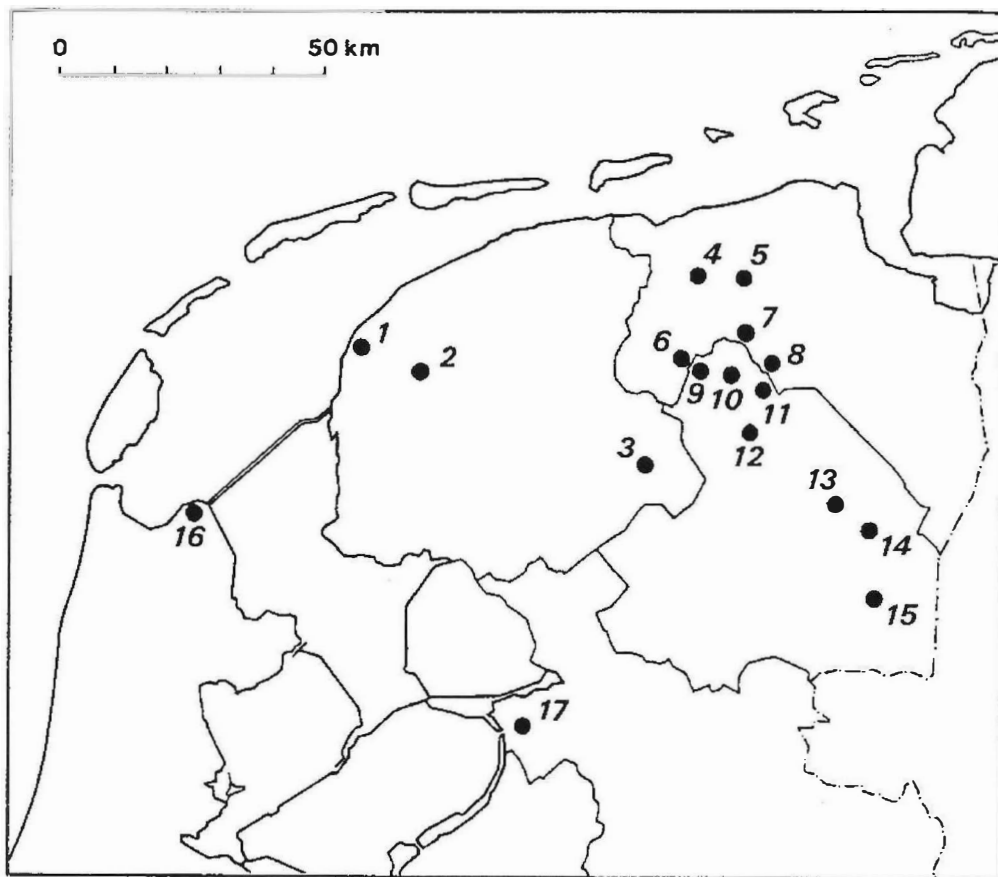
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2001

In deze aflevering: België, Duitsland, Italië, Griekenland, Turkije, en Rusland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Wijaldum; 2. Winsum (Fr.); 3. Tjongerdal; 4. Englum; 5. Wetsingermaar; 6. Leek; 7. Groningen; 8. Haren; 9. Nietap; 10. Peize; 11. Yde; 12. Zeijen; 13. Borger; 14. Exloo; 15. Emmen; 16. Wieringen; 17. Kampen.

INHOUD

VOORWOORD	8
D. STAPERT De verwarrende complexiteit van de <i>Federmesser</i> -traditie; notities naar aanleiding van een monumentaal boekwerk	9
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit het laat-Paleolithicum <i>revisited</i>	15
L. JOHANSEN, M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & J.R. VELDHUIS Een mogelijke ‘vuurmaker’ uit Leek (Gr.)	20
D. STAPERT & L. JOHANSEN Een stenenkring en een zwarte plek: het ‘Cheddarien’ van Zeijen (Dr.)	24
W. PRUMMEL Dierenvondsten uit het dal van de Tjonger tussen Donkerbroek, Oosterwolde en Makkinga (Fr.)	30
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & Ç. ATAKUMAN-EISSENSTAT Palynologisch onderzoek in de Maraş-Antep regio, Zuid-Turkije	36
H. WOLDRING Hydrologie van de pingo ‘Vagevuur’ (Nietap, Dr.) in het laat-Glaciaal en vroeg-Holoceen	41
P.A.J. ATTEMA, T. DE HAAS, J. HUIS IN 'T VELD, P.M. VAN LEUSEN & M. ROOKE SIBA2000, voorbereidend landschapsonderzoek in de Sibaritide	47
H. FEIKEN, M.J.L.Th. NIEKUS & H.R. REINDERS ‘Wetsingermaar’. Een neolithische vindplaats in de gemeente Winsum (Gr.)	54
A. KLOOSTERMAN Zoeken naar TRB-boeren in de marke van Yde (Dr.)	60
A. UFKES Een bijzonder graf uit de Enkelgrafcultuur uit Leek (Gr.)	68
A. UFKES Midden-bronstijdaardewerk uit Emmen (Dr.)	73
J.M. GRIMM Botmateriaal van een bronstijdvindplaats aan de Weser bij Rodenkirchen	77
J.N. LANTING, W. PRUMMEL & A.G.F.M. CUIJPERS Eindelijk de hond in de pot gevonden (Dr.)	80

P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & B.M.J. MATER	
Veldwerk op het strand tussen Nettuno en Torre Astura (Midden-Italië)	85
P. FIJMA	
Een survey in de vlakke van Soúrpi	89
F. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek van de ‘Westerhaven’ te Groningen (Gr.)	95
M.C. GALESTIN	
Sigillata-stempel uit Winsum (Fr.)	99
H.A. GROENENDIJK	
Een depotvondst uit de Romeinse tijd in de Appèlbergen, gem. Haren (Gr.)	104
A. NIEUWHOF	
Een wierde in Humsterland – de opgraving Englum (Gr.)	108
C. TULP	
Een zwaardriembeugel uit Englum (Gr.)	114
V.S. OLSEN	
Wodan in Wijnaldum: de dubbelzinnige, iconologische boodschappen van de beugelschijffibula van Wijnaldum-Tjitsma (Fr.)	116
H.R. REINDERS	
Acker Stratingh en Westerhoff. Pioniers van het wierdenonderzoek in Groningen	122
J. BESTEMAN	
Een tweede Scandinavische zilverschat van Westerklijf, gem. Wieringen (N.H.)	129
A. JAGER	
Een blik op middeleeuws Kampen (Ov.)	135
L. HACQUEBORD	
Archeologische verkenningen in de monding van de Noordelijke Dvina in het noorden van Rusland	139
M.J.M. DE WIT	
Een aanvullend archeologisch onderzoek naar het Huis te Peize, gemeente Noordenveld (Dr.)	144
P.B. KOOI	
Don Quichotte in Exloo (Dr.)	148

VOORWOORD

Dank zij 'Malta' bestaat een groeiende aandacht voor de archeologie in al zijn facetten. De laatste jaren heeft dit tot gevolg gehad dat veel schoolverlaters interesse tonen voor een studie archeologie, ook voor een opleiding aan de Rijksuniversiteit Groningen. Traditiegetrouw participeren studenten archeologie in het onderzoek van hun instituut. Het is dan ook verheugend dat een aantal studenten en pas-afgestudeerden in het twaalfde nummer van *Paleo-aktueel* een bijdrage heeft geschreven.

Alom is een groeiende activiteit te bespeuren op het gebied van verkenningen en opgravingen. De resultaten daarvan vinden hun neerslag in vele rapporten van RAAP, ADC en ARC. Al vaak is de vraag gesteld hoe de vergaarde kennis kan worden verspreid onder vakgenoten – om nog maar niet te spreken van een brede laag van de samenleving – en hoe deze kennis een bijdrage kan leveren aan of een aanpassing betekenen van ons beeld van het verleden. Naar mijn mening speelt *Paleo-aktueel* hierbij zeker, zo men wil een bescheiden rol. Enkele bijdragen over het onderzoek van het ARC in Noord-Nederland zijn in deze bundel opgenomen, maar meer mag ook.

Archeologische tijdschriften zijn in Nederland dun gezaaid: *Helinium* is weg, *Scarabee* erbij; *Westerheem* kent een lange traditie bij de leden van de AWN en daarbuiten en *Archeological Dialogues* richt zich op een specifieke lezersgroep. Voor doorwrochte studies kan een auteur terecht bij een reeks van één van de universitaire instituten, maar kortere artikelen zijn niet altijd gemakkelijk te plaatsen. De redactie heeft in dit nummer enige artikelen geplaatst van auteurs buiten de Groningse kring en over een onderwerp in de marge van de noordelijke regio.

Uiteraard zou het een goede zaak zijn dat bijvoorbeeld vanuit de onderzoekschool ARCHON het initiatief voor een nieuw landelijk tijdschrift komt, zoals één van de redacteuren van *Paleo-aktueel* wel eens met klem heeft bepleit, maar pogingen hiertoe hadden tot nu toe geen succes. Formule, doelgroep, verspreiding, financiën? Is Nederland en het aantal archeologen te klein?

Voorlopig had de redactie van *Paleo-aktueel* de handen vol aan de 28 bijdragen in dit nummer, dat hopelijk zijn verspreiding zal vinden onder een groeiende groep lezers.

Reinder Reinders

EEN ZWAARDRIEMBEUGEL UIT ENGLUM (GR.)

Caroline Tulp

Van half augustus tot eind september van het jaar 2000 werd in Englum, provincie Groningen, een deel van een terpzool opgegraven (zie A. Nieuwhof, elders in deze *Paleo-aktueel*). Eén van de vondsten is een zogenaamde 'zwaardriembeugel' (vondstnummer 202, fig. 1). Dit voorwerp werd in een waterput gevonden, en wel in de bovenste laag van de vulling. Deze waterput lag in het midden van werkput 1 (vlak 2, spoor 2).

Zwaardriembeugels werden gebruikt om de zwaardschede aan een gordel te bevestigen (fig. 2). Een zwaardriembeugel bestaat uit een hals, een brug en een voet. Eventueel kunnen aan de uiteinden een kopschijf of voetschijf zitten. De beugel uit Englum heeft deze schijven niet, maar heeft in plaats daarvan aan beide uiteinden een scherpe punt. Het metaal van de beugel is niet geanalyseerd, maar lijkt te bestaan uit een koperlegering en een zilveren plaatje met decoratie op de brug. De decoratie is in reliëf (kerfsneeversiering) en bestaat uit enkele krullen en stippen. De afmetingen van het voorwerp zijn de volgende: de hals is 17,1x6,2 mm; de beugel met de decoratie is 35,9x10,3 mm; de voet is 60,9x8,6 mm. De dikte van de hals en voet bedraagt 2 mm en de beugel is iets dikker (2,5 mm).

Von Carnap-Bornheim (1991) heeft onderzoek gedaan naar 307 zwaardriembeugels uit Vimose en naar ongeveer 400 stuks uit Germaanse en pro-

vinciaal-Romeinse vindplaatsen. Deze onderzochte zwaardriembeugels zijn allemaal te dateren in de Romeinse Keizertijd. De zwaardriembeugel uit Englum past het best in Von Carnap-Bornheims type IIB, namelijk de zwaardriembeugels met een rechthoekige of convexe brug en met een lange voet. Dit type bevat beugels zowel met als zonder voet- en kopschijven en is verder onder te verdelen in steek- en nagelbeugels. Steekbeugels, zoals die van Englum, hebben een scherp uiteinde om in het leer te steken. Nagelbeugels worden met nageltjes aan het leer bevestigd.

De datering van de zwaardriembeugel is Angelsaksisch: de decoratie op de beugel is namelijk typisch voor die periode. In *Friezen, Saksen en Denen* (1996: p. 67) wordt bijvoorbeeld een fibula met overeenkomstige decoratie afgebeeld. Deze fibula is gevonden in Oberhausen en dateert uit de 5e eeuw.

Tevens zijn vlak onder de beugel in de waterputvulling enkele Angelsaksische scherven aangetroffen.

De Englumer zwaardriembeugel is niet de enige die in Nederland is gevonden: een ander exemplaar is afkomstig uit Gennep (Heidinga & Offenberg, 1992: pp. 111-112). Deze is van een ander type: de brug heeft een uitsparing waar vroeger mogelijk een decoratie van goud en almandijn in heeft gezeten. De uiteinden van deze beugel zijn

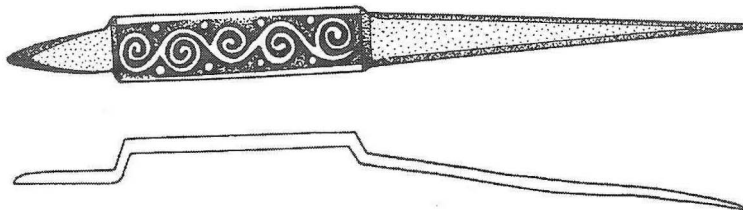

Fig. 1. De zwaardriembeugel uit Englum (tek. M.A. Weijns).

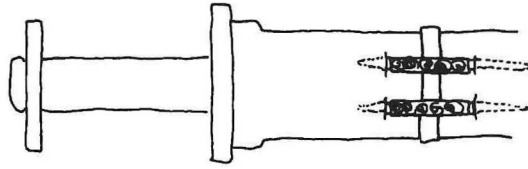

Fig. 2. Reconstructie van de plaatsing van zwaardriembeugels op een zwaardschede (tek. C. Tulp).

niet bewaard gebleven. De Englumer zwaardriembeugel is gelukkig compleet.

Zwaarddragers en ook zwaarden zijn zeldzaam in deze periode. Het terugvinden van zwaardriembeugels is daarom erg interessant.

Summary

An interesting find turned up during the excavation of the terp of Englum, province of Groningen. It is a mount for attaching a sword scabbard to a belt. The decoration on the mount is Anglo-Saxon.

Noot

1. Met dank aan H.A. Heidinga (Frisiaproject) voor de eerste determinatie.

Literatuur

- Carnap-Bornheim, C. von, 1991. *Die Schwertriemenbügel aus dem Vimose (Fünen). Zur Typologie der Schwertriemenbügel der römischen Kaiserzeit im Barbarikum und in den römischen Provinzen*. Marburg.
- Heidinga, H.A. & G.A.M. Offenbergh, 1992. *Op zoek naar de vijfde eeuw. De Franken tussen Rijn en Maas*. Amsterdam.
- Kramer, E. (ed.), 1996. *Friezen, Saksen en Denen. Culturen aan de Noordzee, 400 tot 1000 n. Chr.* Franeker.